

Integratie van Javaanse-Surinamers in Nederland

© Peter Martens / nfa, coll. Nederlands fotomuseum

Jasper Veenhoven
s4254368

Inhoudsopgave

pagina: 3	inleiding
pagina: 7	hoofdstuk 1: Het Surinaamse migratieproces
pagina: 13	hoofdstuk 2: Javanen in de Surinaamse migratiegeschiedenis
pagina: 17	hoofdstuk 3: Nederlandse maatregelen voor de integratie van Surinamers
pagina: 19	hoofdstuk 4: Ervaringen van de Javaanse-Surinaamse integratie
pagina: 23	conclusie
pagina: 25	literatuur en bronnenlijst

Inleiding

In de twintigste eeuw is er sprake van een opkomst van Surinaamse emigranten die naar Nederland komen. In deze toestroom zijn twee periodes terug te vinden waarin er een sterke stijging plaats vond van deze migranten. Met als grootste piek de periode van 1965 tot 1975, gevolgd door een daling en daarna een hernieuwde opleving in de jaren 1978 tot 1982. Over deze migratie stromen zijn dan ook al veel onderzoeken geschreven. In dit onderzoek bestaan twee hoofdpunten, het leven van de emigranten in Nederland en de redenen voor de migratie pieken in deze tijdsperiodes.

Het onderzoek naar de redenen voor migratie is echter niet terug te brengen tot enkel deze twee periodes. In de gehele twintigste eeuw zijn er al Surinaamse migranten te vinden in Nederland, zij het in zeer geringe mate. Over de Surinaamse migratie zijn onderzoeken gehouden die zich bezig hielden met de gehele twintigste eeuw, en de veranderingen die hierin zijn terug te zien. Zo wordt er bijvoorbeeld door Peter Meel opgetekend hoe de cultuuropvattingen van Surinaamse migranten in Nederland na de Tweede Wereldoorlog lijken te veranderen¹. Zijn werk *Tussen onafhankelijkheid en autonomie* sluit goed aan bij een onderzoek van Fred Budike die heeft gekeken naar de gehele periode van 1687 tot 1982². Samen geven deze twee genoemde onderzoeken een aardig breed beeld van de context van de Surinaamse emigratie naar Nederland, waarin je vervolgens de twee piek periodes zou kunnen plaatsen.

Een belangrijk punt in deze context is dat de Surinaamse bevolking niet bestaat uit een enkele etnische groep. Er zijn verschillende significante groepen: de Creolen, de Hindoestanen, de Javanen, en de Chinezen. De Creolen en Hindoestanen maakten in de twintigste eeuw echter gemiddeld bijna 80% van de gehele Surinaamse bevolking uit³. Het is dan ook niet heel verbazingwekkend dat er in onderzoeken voornamelijk naar deze twee groepen wordt gekeken. Zo zouden de eerste migranten in Nederland voornamelijk Creolen zijn geweest, met in de jaren zeventig een grote toename van de Hindoestanen⁴.

Onderzoek naar de twee grootste pieken van de Surinaamse emigratie is gedaan vanuit vele verschillende perspectieven. Zo schrijft Frank Bovenkerk voornamelijk over de Surinaamse migranten met een focus op de jaren zeventig⁵. Hij slaat bij een van zijn onderzoeken een interessante nieuwe invalshoek in die niet door veel andere auteurs wordt genomen, namelijk de retouremigratie⁶. Bovenkerk stelt de vraag of de Surinaamse emigranten in Nederland nu eigenlijk permanente of tijdelijke migranten zijn, en waar het verschil door kan worden veroorzaakt.

Hoewel er in de twintigste eeuw voor de jaren zeventig zoals gezegd al migranten waren, worden deze door bijvoorbeeld Meel en Budike vooral omschreven als een meer elite, en voornamelijk Creoolse, groep die naar Nederland is gekomen om tijdelijk te studeren⁷. Via

¹P. Meel, *'Tussen autonomie en onafhankelijkheid, Nederlands-Surinaamse betrekkingen 1954-1961'*, KITLV Leiden (1999).

²Fred Budike, *'Surinamers naar Nederland, de migratie van 1687-1982'*, Instituut Voortgezet Agogisch Beroepsonderwijs, (1982).

³C. Choenni en C. Harmsen. *'Geboorteplaats en etnische samenstelling van Surinamers in Nederland'*, CBS.

⁴Frank Bovenkerk, *'Emigratie uit Suriname'* Amsterdam (1975).

⁵idem

⁶idem

⁷P. Meel, *'Tussen autonomie en onafhankelijkheid, Nederlands-Surinaamse betrekkingen*

deze onderzoeken was dan ook het idee van tijdelijke migranten ontstaan, maar is dat in de twee grote toestroom-jaren ook nog zo? Bovenkerk concentreert zich vooral op de Surinaamse arbeidsmarkt als middelpunt voor de mogelijkheden van de migranten om terug te keren⁸. Hierbij vraagt hij zichzelf af: wie gaan er terug en waarom zouden ze de ‘verlokkingen van de Nederlandse welvaartsstaat’ verruilen voor de armere omstandigheden in Suriname? In zijn onderzoek beschrijft hij vervolgens de verschillende push and pull factoren die de migranten naar zijn inzicht hadden ondervonden, aan de hand waarvan de beslissing was gemaakt om naar Nederland te emigreren. Met dit onderzoek geeft hij meteen ook een kijk in het leven de migranten in Nederland. Tegen welke maatschappelijke en culturele problemen ze aan zijn gelopen.

Een onderzoek dat hier goed bij aansluit is van T.J.M. Reubsat samen met L. van Mulier en J.A. Kropman, die schrijven over de positie van Surinamers in Nederland en het gevoerde overheidsbeleid in Nederland⁹. Ze behandelen de emancipatie van Surinamers, het ontstaan van sociale en economische achterstanden en de ontwikkeling van discriminatiegedrag vanuit de Nederlandse samenleving. Dat de Nederlandse bevolking niet altijd geheel blij is geweest met de grote toestroom van migranten blijkt ook uit de onderzoeken van Bovenkerk¹⁰. Hij geeft als voorbeeld een quote van Den Uyl in 1975, “u hoort hier niet”. Ook Fred Budike heeft het over de verschillende aanpassingsproblemen die de migranten in Nederland ondervinden¹¹. Met name de verschillen in culturele uitingen, normen en waarden. Zo zouden de Surinamers moeite hebben gehad met het zeer strikte en vaste van het Nederlandse leven, doordat ze zelf een veel flexibeler bestaan in Suriname gewend waren. Waar de genoemde auteurs het over eens zijn, is dat er vooral op het werk en de arbeidsmarkt moeilijkheden ontstonden. Zo werden promotiekansen onthouden aan de Surinamers, en wilden verschillende verhuurders niet meewerken met de vestigingsovereenkomst doordat Surinaamse huurders een andere huidskleur hadden, wat volgens Budike zelfs tot 1982 valt terug te zien.

Aan de reacties van de Nederlandse overheid wordt ook aandacht besteed door zowel Meel, Reubsat, Van Mulier en Kropman. Hierbij schrijven ze over besluiten als de vestigingsovereenkomst en de omgang van de overheid met de emigranten¹². Tot 1979 ging de omgang met de Surinaamse emigranten via het ministerie van Cultuur Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM), na 1979 werd dit overgenomen door het ministerie van Buitenlandse Zaken. Het CRM zou volgens Meel als doel hebben gehad de totstandkoming van een samenleving waarin de in Nederland verblijvende leden van minderheidsgroepen ieder afzonderlijk en als groep een gelijkwaardige plaats en volwaardige ontplooiingskansen.

Hoewel de genoemde auteurs het niet nadrukkelijk zeggen lijkt er uit hun onderzoek echter naar voren te komen dat de emigranten voor veel problemen, in bijvoorbeeld de

1954-1961’, KITLV Leiden (1999).

⁸Frank Bovenkerk, *‘Wie gaat er terug naar Suriname? Een onderzoek naar retourmigratie van Surinamers uit Nederland 1972-1973’*, Amsterdam (1976).

⁹T.J.M. Reubsat, L.M. van Mulier, J.A. Kropman, *‘Surinaamse migranten in Nederland, De positie van Surinamers in de Nederlandse samenleving’*, Nijmegen (1982).

¹⁰Frank Bovenkerk, *‘Emigratie uit Suriname’* Amsterdam (1975).

¹¹Fred Budike, *‘Surinamers naar Nederland, de migratie van 1687-1982’*, Instituut Voortgezet Agogisch Beroepsonderwijs, (1982).

¹²T.J.M. Reubsat, J.A. Kropman, *‘Surinaamse migranten in Nederland, de positie van Surinamers en het gevoerde overheidsbeleid’*, Nijmegen (1983).

huisvesting of arbeidsmarkt, veelal op zichzelf aangewezen waren. Door verschillende auteurs als M Ferrier en Meel wordt er geschreven over het ontstaan van Surinaamse organisaties in Nederland zoals studentenverenigingen als de Wi Na Wan en de Wi Egi Sani¹³. Hoewel er wel door Meel over veel van deze organisaties wordt geschreven wat betreft hun standpunten en activiteiten betreffende het nationalisme, wordt het niet geheel duidelijk welke rol en hulp deze organisaties nu vormden voor de Surinaamse migranten.

Waar Budike in zijn onderzoek naar de mogelijke motivaties van migranten om naar Nederland te komen vooral verklaringen geeft op grond van studie en werkgelegenheid mogelijkheden, neemt Meel een andere invalshoek. Hij heeft het ontstaan van het nationalisme in Suriname en onder de migranten in Nederland onderzocht¹⁴. Redenen voor dit andere perspectief zijn logisch doordat de tweede grote piek plaatsvindt na de Surinaamse onafhankelijkheid van 1975 en de daarmee gaande veranderde politieke situatie in Suriname. Waar Budike voornamelijk aandacht geeft aan economische motieven, voegt Meel het nieuwe perspectief van politiek toe.

Een belangrijke conclusie die hij trekt is dat het nationalisme in de jaren zestig vooral onder de Creolen leefde en ook bij deze etnische groep is ontstaan. Dit is een van de weinige punten waarbij de auteur een onderscheid maakt tussen de verschillende etnische groepen. Hoewel dat in dit onderzoek vrij noodzakelijk is, spreekt hij over het algemeen voornamelijk over 'de Surinamers'. Dit is ook terug te vinden bij de andere genoemde auteurs. De emigranten worden over het algemeen steeds onder een enkele noemer betiteld, en wanneer er onderscheid wordt gemaakt is dit vooral tussen de Creolen en Hindoestanen. Hoewel er natuurlijk gezegd zou kunnen worden dat de logica hierachter simpelweg is dat er tot de jaren zestig vooral Creoolse migranten waren en in de jaren zeventig Hindoestaanse. Dat dit de twee grootste etnische groepen van migranten zijn kan echter ook voortkomen uit het feit dat ze samen 80% van de Surinaamse bevolkingen vormden. De vraag die dan opkomt, is dan ook: hoe zit het nu met de andere grote significante etnische groeperingen, zoals de Javanen en Chinezen? Is er ook onderscheid terug te zien in emigratiepatronen van de verschillende etnische groepen in de twee genoemde explosieve jaren? Doordat auteurs over het algemeen schrijven over de Surinamer suggereert dit een mate van eenheid. Was er dan ook sprake van samenwerking tussen de verschillende groeperingen en organisaties van migranten in Nederland, of was men gescheiden in etnische groepen? Zo blijkt namelijk wel uit het genoemde onderzoek dat de Hindoestanen minder behoefte aan Surinaamse onafhankelijkheid leken te hebben dan de Creolen.

De Surinamer is niet een enkele bevolkingsgroep en daarmee kun je dan ook niet aannemen dat de verschillende etnische groepen dezelfde motiveringen zullen hebben gehad voor emigratie. In dit onderzoek zal er worden gekeken naar het emigratieproces van de Javaanse-Surinamers naar Nederland. De Javaanse-Surinamers zijn na de Creoolse en Hindoestaanse de grootste etnische bevolking in Suriname, maar er wordt zoals uitgelegd maar weinig aandacht in al bestaande onderzoeken aan deze groepering geschonken. Er kan als verklaring hiervoor worden gegeven dat de Javanen pas later in grotere getallen naar Nederland begonnen te emigreren en in vergelijking met de Creolen en Hindoestanen in

¹³Joan. M. Ferrier, 'De Surinamers, migranten in de Nederlandse samenleving', Coutinho (1985).

¹⁴P. Meel, 'Tussen autonomie en onafhankelijkheid, Nederlands-Surinaamse betrekkingen 1954-1961', KITLV Leiden (1999).

kleinere groepen, waardoor ze marginaal van minder belang werden gezien.

De vraagstelling waar dit onderzoek mee zal werken luidt:

Wat voor motieven hadden de Javaanse-Surinamers voor de emigratie naar Nederland van 1965 tot 1980 en hoe verliepen aspecten van de integratie in de Nederlandse samenleving?

De tijdsafbakening voor deze vraagstelling is gekozen aan de hand van de immigratiecijfers naar Nederland vanuit Suriname. Met de grootste pieken in de periode van 1965 tot 1980, zie figuur 1 op pagina 8. Aan de hand van orale bronnen in de vorm van interviews met vroegere Javaans-Surinaamse emigranten, zal dit onderzoek proberen een antwoord te kunnen geven op deze vraag. Deze interviews zijn afkomstig uit de bronnencollectie aangelegd door het project *Javanenindiaspora*. Deze collectie bestaat uit interviews met Javaanse-Surinamers die hebben gewoond in Nederland, Suriname of Indonesië. Voor dit onderzoek worden de interviews gebruikt van de Javaanse-Surinamers die in de vastgestelde periode 1965 tot 1980 naar Nederland zijn geëmigreerd ongeacht of ze uiteindelijk in Nederland zijn blijven wonen of later weer zijn vertrokken.

De Javanenindiaspora is een project van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) en verschillende Javaanse organisaties, de Stichting Comité Herdenking Javaans Immigratie (STICHJI), Lembaga Ilmu Pengetahuan Indonesia (LIPI) en de Vereniging Javaanse Immigratie (VHJI), met als doel om de migratie en het culturele erfgoed van de Javanen vast te leggen. Gezamenlijk namen deze organisaties interviews af in Nederland, Suriname en Indonesië welke vervolgens openbaar voor het publiek beschikbaar zijn gesteld.

Aan de hand van deze interviewcollectie probeert dit onderzoek inzicht te krijgen in de motieven van de Javanen om te emigreren naar Nederland en verscheidene aspecten van de integratie in de Nederlandse samenleving, namelijk huisvesting, levensstijl, tradities in Nederland en deelname aan de arbeidsmarkt. De integratie van een bevolkingsgroep is een te groot onderwerp om in zijn geheel te kunnen behandelen in dit onderzoek. Daarom is er voor gekozen om enkele onderdelen, aspecten van de integratie te behandelen.

Dit onderzoek is opgedeeld in twee delen, van elk twee hoofdstukken waarin de twee delen van de vraagstelling worden behandeld.

Allereerst zal er aan de hand van literatuur worden gekeken naar de algemene ontwikkeling van de Surinaamse migratiegeschiedenis naar Nederland en vervolgens hoe de Javanen in deze ontwikkeling passen. De ontwikkeling van de Surinaamse migratiegeschiedenis en de plaats van de Javanen hierin, verschaft verschillende inzichten voor de mogelijke motieven die de Javanen hadden om naar Nederland te migreren. Ten tweede aan de hand van interviews met Javaanse emigranten, van de Javanenindiaspora, zal er worden geprobeerd om individuele motieven voor de migratie weer te geven.

In het tweede gedeelte zullen verschillende aspecten van de Javaanse integratie in de Nederlandse samenleving worden onderzocht. Om inzicht te verkrijgen in deze integratie zal er eerst worden beschreven in wat voor situatie de emigranten zich in Nederland bevonden. Welke wetgevingen en maatregelen er door de Nederlandse overheid werden ingevoerd betreffende de Surinaamse integratie. Aan deze context zullen vervolgens de persoonlijke ervaringen over de integratie van Javaanse emigranten worden toegevoegd. Gezamenlijk creëert dit een beeld over de Javaanse integratie in Nederland in de genoemde periode.

Hoofdstuk 1: Het Surinaamse migratieproces

Voordat er gekeken kan worden naar de Javaans-Surinaamse migranten in Nederland, is het belangrijk om te begrijpen welke plaats deze migranten innemen in de ontwikkeling van de Surinaamse migratiegeschiedenis naar Nederland. Suriname kent een grote geschiedenis van migratie, verschillende etnische groeperingen zijn gekomen en weer vertrokken op zoek naar betere arbeids- of levensomstandigheden¹⁵. Om de motieven voor de migratie van Javaanse-Surinamers te kunnen begrijpen is inzicht in de Surinaamse migratiegeschiedenis dan ook noodzakelijk.

Suriname heeft maar een laag inwonersaantal; volgens het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS) zouden er in 2008 zo'n 475.996 mensen gewoond hebben. In vergelijking hiermee woonden er in hetzelfde jaar in Nederland 335.779 mensen met een Surinaamse afkomst¹⁶. Deze getallen geven goed weer op welke massale schaal Surinamers naar Nederland zijn geëmigreerd. Maar welke motieven zorgden er nu voor dat Surinamers zo massaal naar Nederland zijn verhuisd, en welke ontwikkeling vindt hierin plaats door de jaren heen?

De Surinaamse samenleving met zijn lage inwonersaantal zal eerder grotere gevolgen vertonen aan de hand van gebeurtenissen van belang, dan in vergelijking met een samenleving met een grootschalig inwonersaantal. Of zoals mooi wordt geformuleerd door Reubsat: "Wanneer je een grote steen in een groot meer laat vallen, zullen de daardoor ontstane golven de oevers niet bereiken. Als je diezelfde steen in een kleine vijver laat vallen, zullen de golven de rand wel bereiken en daar misschien wel over heen slaan"¹⁷. Volgens dit model zou het dan ook eerder mogelijk moeten zijn om verschillende voldoende voorwaarden terug te vinden waardoor in een bepaalde periode, groepen of personen hebben besloten om te emigreren. De Surinaamse bevolkingsgroepen zullen in grotere marges gereageerd hebben op een bepaald fenomeen, dan bijvoorbeeld Nederlandse bevolkingsgroepen. Hierdoor is het gemakkelijker om tot een oordeel te komen over de effecten van bepaalde gebeurtenissen welke de migratiemotieven hebben beïnvloed. Hoewel migratiemotieven zeer persoonlijk kunnen zijn, zou het mogelijk moeten zijn om vergelijkingen te maken met ontwikkelingen die plaats vonden in het migratieproces. In dit hoofdstuk hoop ik dan ook aan te tonen in welke verschillende contexten de Surinaamse migranten in het algemeen, dus zowel de Creolen, Javanen, Hindoestanen als Chinezen, naar Nederland zijn gekomen.

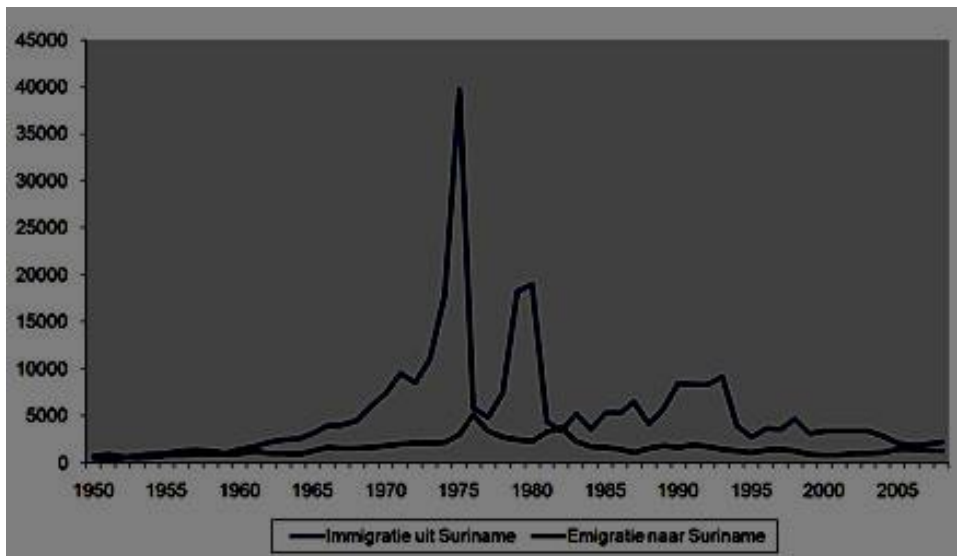
In de inleiding is er al benoemd hoe lastig het is om een enkele Surinaamse cultuur vast te stellen. De oorzaak hiervoor is dat de Surinamers een verzameling zijn van verschillende volkeren, talen, godsdiensten en culturen. Uit de migratiegeschiedenis blijkt dat er vaak ook niet gesproken kan worden van 'de Surinamers', maar dat het in een bepaalde periode vaak een specifieke etnische groep betreft met hun eigen motivaties. Etniciteit was nauw verweven met de maatschappelijke klasse die men in de samenleving verkreeg. Bepaalde etnische groeperingen konden worden aangeduid voor het typeren van sociale klasse. De Creolen kwamen in de negentiende en vroege twintigste eeuw eerder in hogere

¹⁵Fred Budike, 'Surinamers naar Nederland, de migratie van 1687-1982', Instituut Voortgezet Agogisch Beroepsonderwijs, (1982). p63

¹⁶K. Oudhof, C. Harmsen, 'De maatschappelijke situatie van Surinaamse bevolkingsgroepen in Nederland' CBS.

¹⁷T.J.M Reubsat, L.M. van Mulier, J.A. Kropman, 'Surinaamse migranten in Nederland, De positie van Surinamers in de Nederlandse samenleving', Nijmegen (1982). p35

sociaaleconomische posities dan de andere etnische groepen die nog als contractarbeiders op de plantages moesten werken. Het verschil in status en het verschil tussen stad en platteland werd gekoppeld aan de etnische groepering. De kleinschaligheid van de Surinaamse samenleving heeft deze sociale verschillen nog eens benadrukt¹⁸.

Figuur 1

De Nederlandse hoogleraar Frank Bovenkerk heeft de Surinaamse migratiegeschiedenis opgedeeld in drie periodes: 1500-1900, 1900-1942, en van 1945 tot heden. Tegenwoordig valt er ook te beargumenteren dat 1980 een nieuwe fase in de migratiegeschiedenis inhoudt. De decembermoorden en de militaire coup zorgden voor een nieuwe groep van migranten in de vorm van vluchtelingen. Hoewel alleen de derde periode van direct belang is voor ons vraagstuk geeft deze indeling toch een duidelijk beeld weer voor de verschillende oorsprongen voor de Surinaamse migratieperiode naar Nederland.

De eerste periode is een periode van immigratie, welke begon in de zestiende eeuw met de vestiging van de kolonie en de daarmee komende kolonisten. Tot in de late negentiende eeuw is er sprake van het vestigen van kolonisten, planters en de slaven die werden ingevoerd om te werken op de plantages. De slavernij is dan ook de oorzaak geweest voor de komst van Afrikaanse etnische groepen naar Suriname. Als een gevolg van de afschaffing van de slavernij in 1863 zaten vele plantages in het Caribische gebied met een tekort aan arbeiders¹⁹. In Suriname werd als een oplossing voor dit probleem een beroep gedaan op 'vrije' buitenlandse arbeidskrachten, Hindoestanen, Javanen en Chinezen. De eerste Javanen kwamen in 1890 als contractarbeiders uit Nederlands-Indië aan in Suriname. In de periode van 1890-1939 werden 32.956 Javanen naar Suriname gebracht, waarvan er nadat hun contractperiode weer was verlopen 7.784 terug zijn gekeerd naar Nederlands-Indië²⁰.

De tweede periode in het model van Bovenkerk is van 1900 tot 1942. Deze periode wordt gekenmerkt door migratiestromingen die de werkgelegenheid volgden binnenin het

¹⁸Joan. M. Ferrier, 'De Surinamers, migranten in de Nederlandse samenleving, Coutinho (1985). p61

¹⁹Frank Bovenkerk, 'Emigratie uit Suriname', Amsterdam (1975). P 63

²⁰Joan. M. Ferrier, 'De Surinamers, migranten in de Nederlandse samenleving, Coutinho (1985). p15

Caribische gebied. Deze trekarbeid volgde dan meestal de westerse firma's met Caribische vestigingen die opzoek waren naar goedkope arbeiders. Deze beide periodes kennen een zeer beperkte emigratie naar Nederland, waardoor er in dit onderzoek niet verder op in zal worden gegaan.

De derde en laatste periode volgens Bovenkerk benoemt hij als na de Tweede Wereldoorlog. Deze derde periode is voor dit onderzoek van belang, aangezien deze wordt gekenmerkt door de opkomst van de migratie naar Nederland.

De ontwikkeling van het migratieproces in de derde genoemde periode van Bovenkerk begint met de door koningin Wilhelmina gegeven radiotoespraak in 1942 via radio Oranje. Tijdens deze toespraak sprak Wilhelmina de volgende gedachte uit: "Rijksverband, waarin Nederland, Suriname en Curaçao samen deel zullen nemen, terwijl zij ieder op zichzelf de eigen inwendige aangelegenheden in zelfstandigheid en steunend op eigen kracht, doch met de wil elkander bij te staan, zullen behartigen"²¹. Met deze uitspraak doelde de koningin op een reorganisatie van de staatkundige structuur van het Koninkrijk der Nederlanden. Deze gedachte vond grote steun in Suriname en leidde tot het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden in 1954. Dit wettelijke document betekende geen onafhankelijkheid voor Suriname maar betekende wel een einde van de koloniale tijd. Suriname verkreeg de status van autonoom rijksdeel binnen het Koninkrijk. Dit hield in dat Suriname zijn eigen belangen mocht behartigen met uitzondering van Koninkrijk aangelegenheden, zoals defensie, buitenlandse zaken en nationaliteit. Dit betekende echter ook dat Suriname zelf verantwoordelijk werd voor de eigen economie.

In Suriname was er sprake van een economische terugslag na de oorlog, wat gepaard ging met een toenemende werkeloosheid²². Verschillende economische belangengroepen begonnen zich om te vormen tot politieke organisaties. Deze politieke organisaties waren echter zeer etnisch-cultureel ingesteld. In 1955 werd het Tienjarenplan door Nederland uitgevoerd, dit plan moest zorgen voor de economische en sociale ontwikkeling van Suriname met Nederlandse hulp²³. Met het Statuut begonnen Surinaamse politieke partijen zich te profileren en lieten zich duidelijker gelden. Er waren twee groeperingen ontstaan onder deze politieke partijen. De koningsgezinden, en een sterk nationalistisch georiënteerde Creoolse groep²⁴. Uit deze laatste groep ontstaan in 1955 twee partijen die van grote invloed zullen zijn voor de onafhankelijkheid van Suriname in 1975. De Sociaal Democratische Partij (SDP) en de Nationale Partij Suriname (NPS). Het nieuwe Surinaamse kabinet wordt gevormd door de NPS en de Verenigde Hindoestaanse Partij (VHP), welke de verbroederingspolitiek zullen inluiden waar later in dit hoofdstuk nog verder op in zal worden gegaan.

Via het Surinaamse onderwijs en de media werden er nog Nederlandse normen en waarden gepredikt, waar in Suriname amper aan kon worden voldaan. Een ideaalbeeld van zowel economische als gedragsnormen, aan de hand van de vroegere elite klasse. De

²¹Idem p 17.

²²T.J.M Reubsaet, L.M. van Mulier, J.A. Kropman, 'Surinaamse migranten in Nederland, De positie van Surinamers in de Nederlandse samenleving', Nijmegen (1982). p39

²³Joan. M. Ferrier, 'De Surinamers, migranten in de Nederlandse samenleving, Coutinho (1985). P20

²⁴ Fred Budike, 'Surinamers naar Nederland, de migratie van 1687-1982', Instituut Voortgezet Agogisch Beroepsonderwijs, (1982). p39

onderontwikkeling van Suriname in vergelijking met Nederland bleef worden benadrukt, waardoor er een Nederlands droomideaal ontstond. In samenhang met de culturele invloed van Nederland in Suriname en de economische macht die Nederland nog steeds bezat in Suriname vormden deze elementen de grote aantrekkingskracht die Nederland bezat²⁵. Er ontstond dan ook een traditie van het sturen van jongeren, voornamelijk Creoolse, voor opvoeding en onderwijs naar Nederland bij zowel de middenklasse als de elite²⁶. Naast de betere opleidingsmogelijkheden in Nederland verkregen deze Surinaamse studenten ook een bepaald statussymbool bij terugkeer naar Suriname, en we zullen later in het werkstuk dan ook terug zien dat onderwijs als een van de hoofdmigratiemotieven blijft worden genoemd. Vanaf de jaren zestig zijn alle lagen van de Surinaamse bevolking betrokken bij de migratie naar Nederland.

De jaren vijftig waren voor verschillende Surinaamse groeperingen het begin van werken naar een eigen autonome natie. In 1951 werd in Nederland de studenten vereniging *Wie Eegie Sanie* opgericht in Amsterdam, door voornamelijk Creoolse studenten. Deze vereniging ging zich verdiepen in hun eigen culturele tradities, geschiedenis en hoe dit alles in het grote geheel van Suriname viel. *Wie Eegie Sanie* hield zich bezig met het organiseren van culturele activiteiten en schrijven van literatuur in de Surinaamse taal. De studenten speelden dan ook een grote rol in de Surinaamse bewustwording van de eigen culturele tradities. Door het koloniale verleden was de Nederlandse taal en cultuur dominant geweest, maar nu ging men weer op zoek naar een eigen Surinaamse taal, traditie en geschiedenis. De waarschijnlijk bekendste naam en co-oprichter van de organisatie is Eddy Bruma, die ook een belangrijke rol heeft gespeeld in het Surinaamse nationalisme. Bruma stelde dat alle Surinamers kinderen van één enkel land zouden worden, Creolen, Javanen en Hindoestanen samen.

Nadat Bruma was terug gekeerd naar Suriname begon hij daar ook bijeenkomsten te organiseren, met als doel de culturele bewustwording. In de praktijk bleek echter dat hij vooral aanhangers vond onder de Creolen, ondanks zijn oproep tot algemene eenheid. Het cultureel nationalisme in de politiek kwam sterk op gang in de jaren zestig en zeventig, met het ontstaan van verscheidene politieke bewegingen als *Nationalistische Beweging Suriname (NBS)*, en de *Partij Nationalistische Republiek (PNR)*, welke streefden naar het verkrijgen van staatkundige onafhankelijkheid.

In 1961 was er sprake van de opkomst van de verbroederingspolitiek. Dit was een samenwerkingsverband tussen politieke partijen met verschillende etnische achterbannen zoals de *Nationalistische Partij Suriname* onder Johan Pengel en de *Verenigde Hindoestaanse Partij* onder Lachmon tot 1967. De genoemde partijen streefden naar een verbroedering tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Samen bestuurde deze twee groepen Suriname, en naast Creolen werden er nu ook Hindoestanen en Javanen in overheidsfuncties benoemd, alhoewel de Creolen de overhand bleven voeren.

In de jaren zestig is weer sprake van een verslechtering van de Surinaamse economie, en het einde van het Tienjarenplan. Er vond dan ook een verandering plaats in de Surinaamse migratie naar Nederland. Vanaf 1965 begonnen er meer laagopgeleide Surinamers, voornamelijk Creolen, naar Nederland te trekken in een poging om een baan te vinden. Deze Surinamers bezaten door het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden dat in 1954 was

²⁵Joan. M. Ferrier, 'De Surinamers, migranten in de Nederlandse samenleving, Coutinho (1985). p69

²⁶Frank Bovenkerk, 'Emigratie uit Suriname', Amsterdam (1975). p66

bepaald nog de Nederlandse nationaliteit en verkregen daarmee toegang tot het land. De groeiende economie in Nederland had behoefte aan voordelig personeel, en begon arbeidskrachten te werven in Suriname waarbij er vooral interesse was in vaklieden, verpleegsters en administratief personeel²⁷. De al in Nederland aanwezige Surinamers stuurden voornamelijk rooskleurige berichten terug naar huis over hun leven in Nederland, wat samen met het ideaal beeld dat er over Nederland bestond veel mensen ervan overtuigde dat het veel beter in Nederland te leven was²⁸.

Geschoolde vaklieden in Suriname waren voornamelijk Creolen, en voor het administratief personeel de Hindoestanen. In tegenstelling tot de jaren vijftig en begin jaren zestig waarin er voornamelijk studenten en geschoolde werknemers naar Nederland kwamen, zag je nu een opkomst van veel Surinamers met weinig tot geen werkervaring, waaronder vele Hindoestanen en een aantal Javanen. Dit waren de economisch zwakkere groeperingen, die werden opgevangen bij familie in Nederland. Een behoorlijk aantal van de Hindoestanen kwam nu ook als student, tezamen met de Creolen. Vele van deze arbeiders waren maar zeer tijdelijk in Nederland tot de kortstondige economische crisis in Nederland in 1966, welke zorgde voor een massale terugkeer van buitenlandse werknemers. Dit was ook het einde van het rekruteren van Nederlandse bedrijven in het Caribische gebied. In de jaren zestig vond ook de oprichting plaats van de Partij Nationalistische Republiek (PNR), welke zorgde voor een hernieuwing van het uitbuiten van etnische tegenstellingen in de politiek en een verzwakking en uiteindelijk verval van de verbroederingspolitiek²⁹.

In 1967 kwam het einde van de samenwerking tussen de NPS en de VHP, deze beëindiging ging gepaard met een verslechtering van de levensomstandigheden voor de Surinaamse bevolking³⁰. Er ontstond een zeer gespannen situatie onder de nieuwe regering van de NPS welke een beperkt draagvlak had met de samenleving en voornamelijk bestond uit aanhangers uit de Creoolse bevolkingsgroep. Tijdens dit regeringsbeleid ontstonden er in Suriname grote arbeidsconflicten in de vakbewegingen van ambtenaren en onderwijzers, welke zich manifesteerde in 1970 tot ernstige economische problemen. De periode van 1968-1971 wordt vervolgens gekenmerkt door een grote toename van het aantal emigranten van Surinaamse afkomst van elke etniciteit, maar met onder de Creolen de laagste aantallen.

De periode van 1970 tot 1974 zorgt voor een verandering van motieven in de Surinaamse migratiegeschiedenis. Waar in voorgaande periodes voornamelijk naar Nederland was geëmigreerd voor het onderwijs en arbeidsmogelijkheden, verkreeg deze nieuwe periode een politieke kleur³¹. Bij de nieuwe verkiezingen in 1973 verdwenen de Hindoestaanse partijen uit de regering en werd er een nieuw kabinet gevormd onder Henck Arron. Er was een grote dominantie van de Creolen en aanhangers van de PNR en de NPS nemen vele regeringsposities van de VHP over³². Arron verklaarde vervolgens in 1974 na overleg met

²⁷T.J.M Reubsat, L.M. van Mulier, J.A. Kropman, 'Surinaamse migranten in Nederland, De positie van Surinamers in de Nederlandse samenleving', Nijmegen (1982). p40

²⁸Idem p45

²⁹F.E.R. Derveld, 'Politieke mobilisatie en integratie van de Javanen in Suriname: Tamanredjo en de Surinaamse nationale politiek', Leiden (1981). p52

³⁰Idem p43

³¹Fred Budike, 'Surinamers naar Nederland, de migratie van 1687-1982', Instituut Voortgezet Agogisch Beroepsonderwijs, (1982). p63

³²T.J.M Reubsat, L.M. van Mulier, J.A. Kropman, 'Surinaamse migranten in Nederland, De positie van Surinamers in de Nederlandse samenleving', Nijmegen (1982). p45

Nederland dat Suriname niet later dan in 1975 onafhankelijk zou worden. Het onafhankelijkheidsstreven dat door Arron werd uitgesproken zorgde voor veel onrust onder de Hindoestaanse partijen die vreesden voor een Creoolse overheersing. Ook waren de Javanen niet gerust op de situatie na de onafhankelijkheid. De Surinaamse bevolking bleek in het algemeen over maar weinig vertrouwen in hun regering te beschikken. Een gevolg van het ontbreken van gunstige economische perspectieven, en het tegen elkaar ophitsen van etnische groepen door politieke leiders in de aanloop tot de onafhankelijkheid. Tezamen met de visumplicht die verplicht zou worden na de onafhankelijkheid gaf dit voor vele mensen de doorslag om van te voren te vertrekken. Na de onafhankelijkheid kun je dan ook een abrupt einde terugzien aan de grote toeloop. De periode van 1974 tot 1975 is het hoogtepunt geweest van de migratiegeschiedenis. Een reactie van angst voor door politici opgeroepen rassenhaat, die delen van de bevolking opriepen het land te verlaten³³. Volgens de cijfers van het CBS zijn er 40.000 mensen met een Surinaamse afkomst in 1974-1975 naar Nederland toegekomen.

Kort na de afloop van de toename van het aantal migranten is er in 1978 weer een herleving terug te vinden tot 1980 met het inwerking treden van de visumplicht. De Democratische Republiek Suriname en zijn eerste president J.H.E. Ferrier (1975-1980) had een uiterst zwakke economische positie, onverbeterd van de gang van zaken voor de onafhankelijkheid. Vanuit de Surinaamse bevolking was er veel kritiek te horen op de nieuwe regering: over de botsingen tussen de politieke partijen van de oppositie en het parlement, kritiek op de slechte wegen en watervoorziening en de bevooroordeeling van partijgenoten van het heersende parlement. In 1980 werd de regering Arron afgezet door een militaire coup onder leiding van Desi Bouterse³⁴. Voor de volgende vijftien jaar zie je een doorlopende stroom van Surinaamse emigranten naar Nederland, zei het in veel kleinere mate dan de twee piek periodes. Deze emigranten waren in eerste instantie vluchtelingen, met de hoop om in Nederland een betere leefomgeving te vinden.

³³Fred Budike, 'Surinamers naar Nederland, de migratie van 1687-1982', Instituut Voortgezet Agogisch Beroepsonderwijs, (1982). p74

³⁴Joan. M. Ferrier, 'De Surinamers, migranten in de Nederlandse samenleving, Coutinho (1985). P19

Hoofdstuk 2: Javanen in de Surinaamse migratiegeschiedenis

De meeste Javanen waren werkzaam in de landbouw en werden tot de jaren vijftig vaak tot de meer achtergestelde bevolkingsgroep gerekend³⁵. Ze vestigden zich als kleine landbouwers of trokken naar Paramaribo waar ze vaak werkzaam waren als ongeschoolde arbeiders³⁶. In de steden waren er betere mogelijkheden op het gebied van inkomsten, onderwijs en medische zorg. Volgens Joan Ferrier in haar werk *De Surinamers* vormden de Javaanse-Surinamers een meer op zichzelf staande groepering en zouden maar weinig hebben geparticipeerd in de Surinaamse samenleving. In plaats daarvan waren ze meer gericht op de eigen taal, cultuur en religie. Uit de interviewcollectie Javanenindiaspora komen verhalen die delen van dit standpunt bevestigen. Zo spraken veel Javanen maar slecht Surinaams en een mooi voorbeeld van de gescheiden etnische groepen is een opmerking van Robert Samuel Bosari die vertelde hoe hij ondeugend was door te spelen met Creoolse en Hindoestaanse jongens uit de buurt³⁷. Meer interviews, en de daaruit volgende informatie, worden behandeld in hoofdstuk 3. Er ontstond een geïsoleerde maatschappelijke positie, nog eens versterkt door de lagere onderwijsvoorzieningen die beschikbaar waren op het platteland. De jongeren maakten zich losser van deze geïsoleerde positie door minder te hechten aan Javaanse-Surinaamse traditie en zochten aansluiting bij de andere etnische groeperingen.

Het vorige hoofdstuk bestudeert hoe de ontwikkeling van Surinaamse migranten naar Nederland in verschillende fasen is ingedeeld. In de derde fase tijdens de jaren zeventig begonnen er in Suriname economische problemen op te komen die van invloed zullen zijn op de discussie rond de Surinaamse onafhankelijkheid en daarmee de Javanen die later naar Nederland zouden emigreren. In Suriname bestond er een tweedeling tussen de eigen kleinschalige Surinaamse activiteiten en de grootschalige buitenlandse bedrijven. De lokale Surinaamse ondernemers beschikten over veel minder financiële middelen, met als gevolg dat de Surinaamse bedrijven alleen lagere lonen konden bieden aan potentiële werknemers. Hierdoor ondervonden de kleinschalige Surinaamse ondernemers toenemende problemen met het vinden van arbeiders.

De Nederlandse overheid maakte qua beleidsvorming voor de migratie geen verschil tussen de verschillende etnische groepen uit Suriname. Wanneer er verwezen wordt naar de Nederlandse overheid, en met name diens beleid gericht op Suriname, zal gebruik worden gemaakt van de term Surinamers, tenzij er specifiek verwezen wordt naar een etnische groepering.

Migratie vanuit Suriname naar Nederland kende aan het begin van de jaren zeventig al een lange geschiedenis. Tot dan toe waren het vooral Creolen uit de bovenlaag van de bevolking geweest die naar Nederland waren gekomen om te studeren of om hun carrière te bevorderen. De Javanen die vaak laaggeschoold waren, en in overeenkomstige arbeidsomstandigheden verkeerden, deden veelal niet mee aan deze trend.

³⁵S.K. van Walsum, *De schaduw van de grens: het Nederlandse vreemdelingenrecht en de sociale zekerheid van Javaanse-Surinamers*, Rotterdam (2000). p39

³⁶Joan. M. Ferrier, 'De Surinamers, migranten in de Nederlandse samenleving', Coutinho (1985). p46

³⁷Interviews Javanendiaspora, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en Stichting Comité Herdenking Javaanse Immigratie (STICHJI) Robert Samuel Bosari

Op deze situatie werd ingespeeld door de politieke partij Pendalawima, welke was opgericht in 1967. De Pendalawima was sterk gekant tegen de Surinaamse onafhankelijkheid en preekte voor de economische vooruitgang van de Javaanse etnische bevolking in Suriname³⁸. De partij verkreeg al snel veel aanhang onder de hogere opgeleide Javanen en de jongeren. Er werd onder de Javanen gevreesd dat de onafhankelijkheid zou zorgen voor een nog grotere achterstelling van de etnische groepering, en dan met name ten opzichte van de Creolen. Deze standpunten stonden haaks op de idealen van de Javaanse partij de KTPI, die juist grote voorstander was van de onafhankelijkheid. Deze twee politieke partijen creëerden een tweedeling onder de Javaanse bevolking.

Tijdens de onderhandelingen over de Surinaamse onafhankelijkheid waren er geen Hindoestaanse en Javaanse politici uitgenodigd, wat ervoor zorgde dat de vrees voor een Creoolse overheersing van Suriname na de onafhankelijkheid nog eens werd versterkt. In een poging de Nederlandse regering van de onafhankelijkheid te laten afzien dreigde de leiding van de Pendalawima, Salam Somohardjo en Riboet Dasiman, dat de Javanen Suriname massaal zouden verlaten en naar Nederland zouden trekken³⁹. Deze Javanen waren voornamelijk gedupeerde arbeiders van de economische problemen die er in de jaren zeventig in Suriname speelden, zoals de arbeiders van de suikerplantage Marienburg die recentelijk failliet was gegaan⁴⁰. Deze dreiging was gedaan met de belofte aan de Javaanse arbeiders dat het mogelijk was om via Nederland weer terug te keren naar Suriname. In totaal is er maar een enkel vliegtuig met 398 Javanen aan boord naar Nederland vertrokken, waardoor het dreigement bij de Nederlandse regering sterk aan kracht verloor.

De negatieve economische ontwikkelingen stopten helaas niet met de Surinaamse onafhankelijkheid. Integendeel, met name onder de kleine boeren, waar veel Javanen toe behoorden, ontstond er een hoge werkloosheid⁴¹. Ook voor ouderen was het aantrekkelijk om naar Nederland te emigreren doordat ze daar aanspraak konden maken op een AOW uitkering.

In de jaren zeventig zijn er rond de 20.000 Javaanse-Surinamers naar Nederland gekomen⁴². Met de Surinaamse onafhankelijkheid werd de toescheidingsovereenkomst met Nederland afgesloten, deze overeenkomst verschaftte alle in Nederland wonenden van Surinaamse afkomst op 25 november 1975 de Nederlandse identiteit, met de mogelijkheid tot het verkrijgen van de Surinaamse nationaliteit tot 1986. Deze overeenkomst hield in dat men verplicht was om een officiële verblijfplaats in Nederland te hebben en niet in Suriname⁴³.

Tot 1980 bleef de vestigingsovereenkomst van kracht tussen Nederland en Suriname. Dit voorzag Surinamers die naar Nederland kwamen het recht om voor drie maanden zonder visum in Nederland te verblijven. In deze tijd konden Surinamers vervolgens een

³⁸S.K. van Walsum, *‘De schaduw van de grens: het Nederlandse vreemdelingenrecht en de sociale zekerheid van Javaanse-Surinamers*, Rotterdam (2000). p43

³⁹Idem p 44

⁴⁰Interviews Javanendiaspora, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en Stichting Comité Herdenking Javaanse Immigratie (STICHJI) Amin Ngoesman Soekatma

⁴¹S.K. van Walsum, *‘De schaduw van de grens: het Nederlandse vreemdelingenrecht en de sociale zekerheid van Javaanse-Surinamers*, Rotterdam (2000). p 44

⁴²S.K. van Walsum, *‘De schaduw van de grens: het Nederlandse vreemdelingenrecht en de sociale zekerheid van Javaanse-Surinamers*, Rotterdam (2000). p 50

⁴³Idem p 72

verblijfsvergunning aanvragen, welke ze konden verkrijgen als ze in Nederland een vaste baan zouden hebben. De vestigingsovereenkomst was gesloten om te voorkomen dat Surinaamse emigranten aan de voorschriften van het Nederlandse vreemdelingenrecht moesten voldoen, wat het relatief gemakkelijk maakte voor Surinamers om naar Nederland te emigreren.

De vestigingsovereenkomst zou komen te vervallen in 1980 waarna Surinamers weer onder het reguliere vreemdelingenbeleid zouden vallen. Iedere Surinamer die voor 1980 in Nederland was met een visum verkreeg een verblijfsvergunning, maar hierna moesten Surinaamse migranten aan de Nederlandse voorschriften voldoen. De Surinamers verloren in grote mate de voorkeursbehandeling die ze hadden verkregen tijdens de onderhandelingen rond de onafhankelijkheid in 1975 op gronden van gezinshereniging, medische behandeling en studie⁴⁴.

In vergelijking met de geïnterviewde Javaanse emigranten zijn er een paar verschillen aan te merken met de punten die worden gemaakt in de voorgaande beschrijving aan de hand van secundaire literatuur. Over het algemeen zijn het merendeel van de motieven die persoonlijk worden genoemd door de toenmalige Javaans-Surinaamse migranten wel goed terug te plaatsen in de algemene context. Voor het gebruik van de interviewcollectie moet er echter wel rekening mee worden gehouden dat het maar een beperkt aantal personen betreft waarvan de persoonlijke verhalen zijn bewaard. Hierdoor kan er alleen maar worden gespeculeerd of de genoemde motieven voor migratie marginaal overeenkomen met het totale aantal Javanen dat is geëmigreerd.

Een groot aantal personen op de interviewcollectie zijn als jonge kinderen gezamenlijk met hun ouders naar Nederland geëmigreerd, waarbij voor velen gold dat de vader in Nederland ging werken. Helaas zijn er naast het bijeenblijven van de familie, of dat de persoon in kwestie nog niet op zichzelf kon wonen, geen overdachte motieven toe te schrijven aan deze personen. Deze ervaringen geven echter wel aan hoe veel ouders er kennelijk naar Nederland emigreerden juist om in Nederland te kunnen werken, wat aansluit bij de bekende context van economische problemen in Suriname en de daar heersende werkeloosheid. Het motief werken in Nederland blijkt aan de hand van Javanenindiaspora het meest voorkomende motief te zijn geweest voor de Javaanse-Surinamers om naar Nederland te emigreren. Dit motief komt voor in een aantal verschillende contexten. Ten eerste, wanneer een persoon gaat werken in Nederland terwijl hij al een baan heeft in Suriname⁴⁵. Veelal is het bedrijf in Suriname dan een tak van een in Nederland bestaand bedrijf en wordt de persoon overgeplaatst, als in het geval van Achmad Mohamad Ismail⁴⁶. Ten tweede wanneer de vooruitzichten in Suriname op de arbeidsmarkt er slecht uitzagen, of de persoon op dat moment werkeloos was. Ten derde, met als voorbeeld Amin Ngoesman Soekatma, die als dirigent werkzaam was in Suriname maar het idee had dat hij daar verder niets meer kon bereiken. Nederland bood meer kansen en mogelijkheden boven de huidige baan die hij al in Suriname bezat⁴⁷.

Veel van de geïnterviewden geven aan hoe ze voordat ze naar Nederland vertrokken al

⁴⁴Idem p 77

⁴⁵Interviews Javanendiaspora, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en Stichting Comité Herdenking Javaanse Immigratie (STICHJI)

⁴⁶Idem Achmad Mohamad Ismail

⁴⁷Idem Amin Ngoesman Soekatma

familie of vrienden in het land hadden wonen. In veel gevallen zoals bijvoorbeeld Amin Ngoesman Soekatma blijken ze gevraagd te zijn door de al bekenden in Nederland om ook te emigreren. In combinatie met de goede verhalen die men over het algemeen hoorde in Suriname over Nederland, bleek dit zeer aantrekkelijk. Nederland was voor Surinamers ook al voor de vestigings- en toescheidingsovereenkomsten een makkelijk land om naar te emigreren. Zo wordt verteld door Herman Daman Dijo hoe hij voor de keuze stond om naar Nederland of Amerika te emigreren en hij voor de bereikbaarheid voor Nederland heeft gekozen⁴⁸.

Aansluitend is er het motief van familiehereniging. In deze gevallen was er veelal een familielid al werkzaam in Nederland, bijvoorbeeld de moeder of de vader en werd het kind en de rest van de familie vervolgens later wanneer de persoon in Nederland gevestigd was overgevoerd⁴⁹.

Hoewel er in de besproken literatuur het idee wordt gegeven dat het voornamelijk laag opgeleide Javanen zijn geweest die naar Nederland emigreerden, blijkt uit de interviewcollectie dat dit niet geheel overeenkomt met de personen in de collectie. Hoewel er zou kunnen worden beargumenteerd dat deze personen uitzonderingen op de regel zijn, kan er bij dit onderzoek alleen een conclusie via primaire bronnen worden gehaald uit de collectie die beschikbaar is. Uit deze interviewcollectie blijkt dat er in de jaren zestig en zeventig ook Javanen waren die naar Nederland zijn gekomen met als doel om te gaan studeren. Een voorbeeld hiervan is Soehirman Patmo, die in Nederland antropologie heeft gestudeerd⁵⁰.

Het politieke motief maar weinig genoemd. Een van de weinige Javanen die een politieke reden weergeeft voor het emigreren is Nurman Pasaribu, die aangeeft te zijn geïnspireerd door Somohardjo de leider van de Pendawalima. Nurman was ervan overtuigd dat de onafhankelijkheid ongunstig zou zijn voor de sociale positie van de Javanen in Suriname en is voor de onafhankelijkheid naar Nederland geëmigreerd. Deze stap zorgde volgens hem voor een betere garantie van de toekomst dan in Suriname te blijven. In deze mening over Nederland wordt hij ondersteund door Herman Martimin Kromosomo, die vertelt hoe je zekerheid had in Nederland en niet in Suriname. Het verschil tussen de twee genoemde personen is echter dat Kromosomo spreekt met een economische standpunt voor de onafhankelijkheid en Pasaribu over de politieke omstandigheden nadat Suriname onafhankelijk is verklaard.

⁴⁸Idem Herman Daman Dijo

⁴⁹Idem Achmad Djoeneri

⁵⁰Idem Soehirman Patmo

Hoofdstuk 3: Nederlandse maatregelen voor de integratie van Surinamers

In het vorige hoofdstuk is er aandacht besteed aan de situatie van de Surinaamse-Javanen in Suriname en hun motieven om naar Nederland te komen. Hiermee is geprobeerd om de context van de migratie van Javanen naar Nederland weer te geven. De volgende stap is de integratie in de samenleving. In dit hoofdstuk zullen kort de maatregelen van de Nederlandse overheid voor de integratie van de Surinaamse migranten in Nederland worden besproken en de algemene situatie waarin Surinaamse migranten in Nederland zich al snel bevonden. Het beeld dat hier wordt geschetst, door middel van literatuur over de omstandigheden waarin de Javaanse integratie plaats vond, wordt vervolgens in het volgende hoofdstuk gebruikt om de persoonlijke ervaringen van de Javaanse emigranten aan de hand van de genoemde interviewcollectie te plaatsen.

Voor 1975 gold dat om een verblijfsvergunning te verdienen je een baan moest hebben⁵¹. Veel emigranten werkten dan ook voor een aantal maanden onder hun opleidingsniveau tot ze de verblijfsvergunning hadden verdiend, om dan over te schakelen naar een ander baan. Zoals genoemd werd in 1975 de vestigingsovereenkomst gesloten voor de Surinaamse migranten⁵². Het Centraal Bureau Uitvoering Vestigingsbeleid (CB) werd in 1974 opgericht met als doel voorzieningen te treffen om de migranten van Surinaamse origine op te vangen en de integratie in de Nederlandse samenleving te versoepelen⁵³. Het CB was verantwoordelijk voor maatregelen betreffende het onderwijs, arbeid en het opvangen van de migranten in Nederland⁵⁴.

De opvang gebeurde in de vorm van onderbrengen in pensions of leegstaande gebouwen, waarbij de migranten hierbij zoveel mogelijk werden verspreid over verschillende gemeenten buiten de randstad. In de praktijk bleek echter dat er teveel migranten in de periode van 1975 tot 1980 naar Nederland kwamen om ze allemaal fatsoenlijk te kunnen huisvesten. Dit betekende dat er veel Surinaamse migranten in de goedkope oude wijken van steden terecht kwamen en leefden onder slechte woonomstandigheden⁵⁵. De woningen waren vaak te klein voor gehele families en verkeerden in een slechte staat. Het stond hiernaast vrij voor de migranten om zelf huisvesting te vinden, wat als gevolgen had dat vaak migranten tijdelijk introkken bij al in Nederland wonenden familieleden of kennissen. In voorname de grote steden vertoonde de opvangcentra de genoemde slechtere huisvestingskenmerken. Een voorbeeld zijn de flatcomplexen in de Bijlmermeer in de buitenwijken van Amsterdam.

Tot de jaren zeventig was er in Nederland sprake van economische groei en voldoende werkgelegenheid en aanbod. Surinaamse arbeiders in de jaren zestig bleken sterk

⁵¹T.W.M. Veld, P.N.N. Liem, *'De integratie van Surinamers: voortgang en stagnatie. De sociaal-economische en sociaal-culturele integratie van Surinamers in Nederland'*, ISEO (2005). p65

⁵²H.A. Ahmad, *'Vreemdelingbeleid Surinamers: de Nederlandse uitleg van een bijzondere relatie'*, Stichting landelijke federatie van welzijnsstichtingen voor Surinamers, (1981).p45

⁵³S.K. van Walsum, *'De schaduw van de grens: het Nederlandse vreemdelingenrecht en de sociale zekerheid van Javaanse-Surinamers'*, Rotterdam (2000). p 96

⁵⁴H.A. Ahmad, *'Toelating en verblijf van Surinamers in Nederland'*, Utrecht (1981). p34

⁵⁵Joan. M. Ferrier, *'De Surinamers, migranten in de Nederlandse samenleving'*, Coutinho (1985). p 84

gemotiveerd om in Nederland bij te leren, overeenkomstig met de migranten voor hen die naar Nederland kwamen om te studeren. In de jaren zestig werden relatief veel Surinaamse arbeiders hoog geschoold en waren vervolgens ook werkzaam in het vakgebied van hun opleiding⁵⁶. In 1973 daalde de economische groei echter met de oliecrisis, met als gevolg dat het arbeidsaanbod sterk afnam. Door de verlaagde werkgelegenheid begon er volgens het onderzoek van Joan Ferrier discriminatie ten opzichte van de Surinaamse migranten in Nederland te ontstaan. Waar voor de oliecrisis nog genoeg werkgelegenheid was voor ook de migranten en ze vlot in de Nederlandse arbeidsmarkt werden opgenomen, bleek de werkgever ten tijde van crisis minder vrijgevig⁵⁷. Veel migranten kwamen beneden hun opleidingsniveau te werken in industriële of medisch sociale beroepen. De werkloosheid begon onder de Surinaamse emigranten verder toe te nemen en in 1977 waren er rond 10.500 werkloos⁵⁸. De grote toename aan werkloosheid is voornamelijk terug te zien na 1979 met de Wet Arbeid Buitenlandse Werknemers die werd ingevoerd. De Nederlandse arbeidsmarkt die hiervoor open stond voor Surinaamse migranten, kwam nu onder strengere regels te staan voor de toelating van arbeidsmigranten. Daarnaast werden er ook straffen ingesteld voor werkgevers die buitenlandse arbeiders zonder vergunning lieten werken.

De eerste groepen migranten, de rijkere bovenlaag, lijken zich voornamelijk gericht te hebben op het onderwijs in Nederland. Het was een bewuste voorbereide keuze om naar Nederland te komen met een doel voor ogen, waarna ze over het algemeen aan het einde van de studie weer terug naar Suriname trokken. De late jaren zestig en de jaren zeventig geven echter een ander beeld weer. De migranten die nu aankwamen waren nauwelijks voorbereid om te leven in een nieuw land, ze spraken de taal slechter en waren lager opgeleid. De latere migranten hadden zoals is uitgelegd andere motieven: de teleurstelling over de Republiek Suriname, economische problemen of familiehereniging. De beslissing om naar Nederland te emigreren was een minder lang van te voren uitgedacht plan.

⁵⁶Idem p 87

⁵⁷Idem p 88

⁵⁸S.K. van Walsum, *'De schaduw van de grens: het Nederlandse vreemdelingenrecht en de sociale zekerheid van Javaanse Surinamers, Rotterdam (2000).* p 97

Hoofdstuk 4: Ervaringen van de Javaanse-Surinaamse integratie

In de voorgaande hoofdstukken zijn verschillende onderdelen van de Javaans-Surinaamse emigratie naar Nederland behandeld, de ontwikkeling van de migratie en de motieven waar de emigranten in hun interviews over hebben verteld. Vervolgens zijn de omstandigheden weergegeven waarin de integratie van de Javanen in de Nederlandse samenleving plaatsvond. Er was sprake van een groeiende werkeloosheid onder Surinaamse emigranten in Nederland en veel emigranten werden na 1975 in te kleine opvanghuizen ondergebracht. Maar hoe ervoeren de Javanen dit nu eigenlijk zelf? In welke opzichten ondervonden ze problemen in Nederland? Hielden de emigranten sterk vast aan hun eigen cultuur of ging men over op de Nederlandse normen en waarden? In dit hoofdstuk zullen ervaringen over de deelname aan de arbeidsmarkt, de huisvesting en de levensstijl in Nederland worden belicht.

Zoals in hoofdstuk 2 al eerder is genoemd, zijn ongeveer de helft van de geïnterviewden als tiener of klein kind naar Nederland geëmigreerd. Dit is belangrijk om in het achterhoofd te houden, doordat het een grote rol heeft gespeeld voor de integratie in de samenleving. Jonge kinderen passen zich gemakkelijker aan in een nieuwe samenleving, ze nemen een nieuwe taal en normen en waarden gemakkelijker op dan ouderen. De ouderen zullen bovendien over het algemeen eerder geneigd zijn om de oude vertrouwde tradities te omhelzen.

Aan de hand van de onderzochte interviews is terug te vinden waar de Javaanse bevolking grotendeels is beland, in de afgebakende periode van de vraagstelling. Voornamelijk Gelderland, Zeeland en Zuid-Holland, wat afwijkt van de grotere concentratie van Surinaamse emigranten in dezelfde tijdsperiode die meer in Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht zijn gebleven. Zoals in hoofdstuk 3 is aangegeven kwamen emigranten na 1975 terecht in opvangcentra, die vaak te klein waren of in slechte omstandigheden verkeerden. Dit wordt bevestigd door de situatie waarin Matte Soemopawiro zich bevond toen hij in 1975 in Nederland kwam⁵⁹. Hij werd samen met zijn familie van vier in een enkele hotelkamer ondergebracht, waar ze de beschikking hadden over twee bedden. Uit de interviews blijkt dat deze situatie voor 1975 geheel kan verschillen⁶⁰. Soehirman Patmo vertelt hoe hij naar Nederland was vertrokken om te studeren in 1969. In Nederland werden Surinaamse studenten vervolgens ondergebracht in grote studentenhuizen, waar alles volgens hem goed geregeld en schoon was. Een groot gedeelte van de Javaanse emigranten werd in Nederland zowel voor als na de onafhankelijkheid opgevangen door familieleden die al in Nederland woonden. Zij het bij een zus of een verre oom, veel Javanen vonden bij hun familie een tijdelijke woonruimte tot ze zelf huisvesting konden vinden. Dat er voor de onafhankelijkheid maar weinig was geregeld voor emigranten door de overheid blijkt uit het interview met Wim Soekarman Kromoredjo, wie beschrijft hoe hij voor twee weken door de overheid werd opgevangen en daarna op zichzelf aangewezen was.

Waar Ferrier in haar onderzoek⁶¹ aangeeft dat de Surinamers op de arbeidsmarkt in de

⁵⁹Interviews Javanendiaspora, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en Stichting Comité Herdenking Javaanse Immigratie (STICHJI) Matte Soemopawiro

⁶⁰Idem Soehirman Patmo

⁶¹Joan. M. Ferrier, 'De Surinamers, migranten in de Nederlandse samenleving', Coutinho

tweede helft van de jaren zeventig zouden worden gediscrimineerd, blijkt dat de geïnterviewde personen geen discriminatie ondervonden wat het betreft het vinden van een baan. Wat echter wel wordt opgemerkt door Herman Daman Dijo⁶²: “In Nederland moet je als Javaan dubbel, of zelfs vier keer zoveel werken dan een Nederlander”. Als Javaan kreeg je slechter betaald en je opleidingen werden als minder gezien. Je zou meer moeten presteren als Javaan en extra moeten studeren om in Nederland te kunnen werken. Toch beschreef Marlene Soewarti Sopawiro Sapoen juist hoe ze zich in Nederland veel meer gewaardeerd voelde. Marlene heeft een eigen eethuisje in Nederland en beschrijft hoe er in Suriname juist erg op gelet werd van welke etniciteit je afstamt. Voor Nederlanders maakte het niets uit. Ze beschrijft: “*Ze waarderen het dat je als vrouw een eigen zaak hebt en zeker als ze tevreden zijn over jou. En dat laten ze ook merken*”⁶³. Wanneer in Nederland niet snel een baan kon worden gevonden of de emigranten te laag opgeleid bleken te zijn, zijn veel van de geïnterviewden een verdere opleiding gaan volgen waardoor ze al snel wel een baan konden vinden, bijvoorbeeld Bob Saridin. Hoewel de interviewcollectie weergeeft dat de migranten allemaal snel een baan konden vinden, zijn er een aantal migranten die aangeven hoe ze geen baan konden vinden passend bij hun opleiding, of bij wie het al behaalde diploma in Suriname in Nederland niet geldig was. Uit de interviews valt af te leiden dat al behaalde diploma's in Nederland werden getoetst, die soms werden goedgekeurd⁶⁴ en andere keren werden afgewezen⁶⁵. Een tweede veel voorkomend verschijnsel komt voor op de basisschool waar Javaanse kinderen een klas worden teruggezet bij aankomst in Nederland zoals in de gevallen van Matte Soemopawiro en Orlando Kromopawiro. Hierbij geven ze aan dat dit komt door de mate van hun beheersing van het lezen en schrijven.

Uit de interviewcollectie valt op te maken dat er een tweedeling ontstond in hoe ouders omgingen met de opleiding van hun kinderen in Nederland. Het grootste gedeelte van de geïnterviewden geeft aan dat ze zoveel mogelijk in hun kinderen hebben geïnvesteerd. Kinderen werden zoveel mogelijk naar school gestuurd en de ouders probeerden om hun kinderen de hoogst mogelijke opleiding te laten volgen. Gimán Kromodikoro beschrijft de gedachtegang hierachter: beter onderwijs geeft kansen op een betere toekomst en dat is waarvoor ze naar Nederland zijn gekomen⁶⁶. Daar tegenover geeft Herman Dijo aan hoe hij kennissen heeft die niet in hun kinderen investeren. Deze kennissen gebruiken hun geld juist om een huisje te bouwen in Suriname. Deze gedachtegang komt voor bij veel Javanen, die tijdens hun eerste jaren of zelfs nog later in hun leven nadat ze naar Nederland geëmigreerd zijn, ze de wens hebben om terug te keren naar Indonesië of Suriname. De wens om naar Indonesië terug te keren is hieronder de meest voorkomende. Hier lagen de echte roots van de Javaanse-Surinamers. Ondanks deze wens zijn er maar weinig Javanen die daadwerkelijk zijn terug gekeerd, hoewel dit later in Nederland financieel wel mogelijk werd.

De Javaanse-Surinamers bleken in Suriname voor de migratie maar weinig Nederlands te spreken. Hoewel er op school wel Nederlands werd gepraat, spraken ze thuis voornamelijk

(1985). p97

⁶²Interviews Javanendiaspora, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en Stichting Comité Herdenking Javaanse Immigratie (STICHJI) Herman daman dijo

⁶³Idem Marlene Soewarti Sopawiro Sapoen

⁶⁴Interviews Javanendiaspora, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en Stichting Comité Herdenking Javaanse Immigratie (STICHJI) Carmen Karta

⁶⁵Idem Herman Daman Dijo

⁶⁶Idem Gimán Kromodikoro

Javaans. Ook nadat ze naar Nederland zijn verhuisd staan de ouders er in het algemeen op dat er thuis Javaans blijft worden gesproken. Dat dit niet voor iedereen geldt wordt duidelijk uit het interview van Ragmad Amatstam die juist verteld hoe zij in Nederland pas Javaans heeft leren spreken⁶⁷. Ragmad die als klein kind naar Nederland is gekomen heeft het Javaans later in haar leven geleerd uit de behoefte om haar eigen identiteit te leren kennen, het terug vinden van de Javaanse 'roots'. De oudere migranten die naar Nederland zijn gekomen geven daarentegen aan dat ze moeite hebben gehad om de Nederlandse taal te verstaan, doordat deze in sommige gevallen sterk kan afwijken van het in Suriname gesproken Nederlands.

De Javaanse tradities werden in Suriname opgevolgd en vastgehouden. In Nederland werd hier steeds meer van af gestapt, wat voor veel Javaanse-Surinamers leidde tot problemen met hun beleving van nationale identiteit. Deze werd gekenmerkt door hun tradities en gewoonten, en in Nederland waren deze niet aanwezig. Oudere generaties probeerden de Javaanse tradities en cultuur in stand te houden, want zo wordt er gezegd in de interviews: door behoud van de cultuur bleef je Javaan, en kon je je eigen identiteit niet vergeten. Dit sentiment was bij jongere generaties minder aanwezig⁶⁸. Zij lieten in grote mate de Javaanse tradities en gewoonten los, en deden geen moeite om het over te nemen.

Een voorbeeld van dergelijke cultuur zijn de warungs, Javaanse eethuizen, die niet meer door de jongeren over werden genomen. Waar sommigen het belangrijk vonden om deze over te nemen of er zelf een te beginnen om de cultuur in stand te houden, nam deze drang onder jongere generaties af. Kinderen spraken de taal niet meer of lieten de cultuur compleet los om zich aan te passen aan de Nederlandse omstandigheden. Bij jongere generaties werd dit effect enkel sterker, en hoe jonger de Javaanse-Surinamers waren toen ze in Nederland integreerden, hoe minder van hun voormalige cultuur ze behielden. In Nederland waren in eerste instantie de Javaanse muziek, cultuur en rituelen grotendeels afwezig; dit kwam pas later weer tevoorschijn, toen de voormalige kinderen en jongeren hun roots gingen verkennen, en wilden herontdekken wat Javaanse cultuur inhield. Deze generaties trachtten de tradities zoals de gamelan en kenduren (offermaaltijd die wordt ingezegend en verdeeld onder de aanwezigen), en de jaran kepang (Javaanse paardendans) bij hun kinderen in leven te houden.

Een voorbeeld is Orlando Kromopawiro, die door zijn ouders werd opgevoed met het belang van Nederlandse integratie voor zijn opleiding en toekomstige carrière. Hij zelf had hier echter moeite mee bij het opvoeden van zijn eigen kinderen; welke normen en waarden moesten zij vasthouden, en tot welke cultuur behoorden zij eigenlijk? Adat (Javaans gewoonterecht, normen en waarden) en tata-krama (Javaanse etiquette, zeden en gewoonten) waren hun geboorterecht, maar in Nederland was alles anders. Dergelijk sentiment was ook sterk vertegenwoordigd, en hoewel jongere generaties sterker integreerden in de Nederlandse maatschappij was er een sterke neiging om de kinderen op te voeden met hun eigen culturele erfgoed, en zo hun nationale identiteit niet te vergeten.

Verscheidene personen beschrijven Nederland als het beste land te wereld om te wonen. Alles is hier te krijgen en de kinderen kunnen goed onderwijs volgen. Nederlanders zouden ook beleefder zijn. Ngaisah Klar-Mohamad vertelt dat de mensen in Suriname onbeschofter

⁶⁷Idem Ragmad Amatstam

⁶⁸Interviews Javanendiaspora, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en Stichting Comité Herdenking Javaanse Immigratie (STICHJI) Matte Soemopawiro

zijn en een grotere mond kunnen hebben⁶⁹. Toch lopen mensen ook tegen problemen aan in Nederland, waarvan de identiteitscrisis de meest voorkomende blijkt te zijn. Dit bemoeilijkte ook de opvoeding van kinderen. Mensen waren zoekende of de oude tradities zouden worden doorgezet, of dat de emigranten zich zouden gaan aanpassen aan nieuwe normen en waarden. Om de integratie van de kinderen zo soepel mogelijk te laten verlopen, werden die normen vaak opgenomen in de opvoeding, wat zoals beschreven echter tot gevolg kon hebben dat de nieuwe generatie tijdelijk de interesse verloor in de Javaanse cultuur. Achmad Mohamd Ismail vond Nederland erg tegen vallen, het voldeed niet aan de verhalen die er in Suriname werden verteld. Zo had hij wel problemen om een baan te vinden, het was veel te koud en het eten was niet lekker⁷⁰.

⁶⁹Idem Ngaisah Klar-Mohamad

⁷⁰Idem Achmad Mohamd Ismail

Conclusie

Uit het onderzoek van de orale bronnen is gebleken dat er verschillende motieven terug te vinden zijn voor de migratie van de Javaanse-Surinamers naar Nederland. De meest voorkomende van deze motieven waren: familiehereniging, studeren in Nederland, werken in Nederland en de verwachtingen van betere levensomstandigheden in het algemeen.

Deze motieven sluiten grotendeels ook aan op het literatuuronderzoek, welke beschrijven hoe Nederland tot 1973 volop werkgelegenheid bood, en vaak de mogelijkheid om een opleiding te leren. In de literatuur worden echter voornamelijk de Hindoestanen en Creolen genoemd die naar Nederland kwamen om te studeren. Toch blijkt uit de orale bronnen dat in de jaren zestig er ook Javaanse studenten onder aanwezig waren, ook al waren deze afkomstig uit de armere bevolkingsgroep. Vaak al in Nederland aanwezige familieleden of vrienden vroegen of de persoon in kwestie ook naar Nederland toe wilde komen en in combinatie met de goede verhalen die voornamelijk de ronde deden in Suriname maakten veel Javanen een impulsief besluit om ook te vertrekken. Hoewel er maar weinig Javaanse emigranten in de interviews aangaven dat ze om politieke redenen naar Nederland zijn vertrokken ten tijde van de onafhankelijkheid, valt er wel te concluderen dat men in die periode de verwachtingen in Suriname zelf buiten gewoon slecht vond. De reden van angst voor een Creoolse overheersing in de regering wordt in geen enkel behandeld interview expliciet benoemd, maar of men zich hier nu inderdaad geen zorgen over maakte valt helaas niet te zeggen. Men vertrok ondanks de gevolgen van de oliecrisis toch naar Nederland om een baan te vinden. De Javanen die rond deze periode naar Nederland emigreerden gaven allemaal aan voor werk naar Nederland te gaan of voor betere mogelijkheden om de kinderen op te voeden.

Bij de integratie in de Nederlandse samenleving wijken de Javanen meteen af van de cijfers van de verspreiding van de algemene Surinamer die beschikbaar zijn via het CBS. Ongeveer de helft van de Surinamers was ondergebracht in Zuid-Holland, een derde in Noord-Holland en de rest verspreid over de provinciën. De Javanen zijn het dicht geconcentreerd in Zuid-Holland wat overeenkomt met de cijfers en vervolgens in Gelderland en Zeeland. Of andere Surinaamse bevolkingsgroepen als de Creolen of Hindoestanen ook afwijken van de algemene cijfers is echter in dit onderzoek onbekend.

Uit de interviews wordt duidelijk hoe belangrijk de eigen etnische identiteit voor de Javanen in Nederland is geweest. Ook bij de jongeren die in eerste instantie geen interesse hadden in de Javaanse cultuur komt vaak de vraag over de eigen identiteit naar boven: wie ben ik nu eigenlijk en waar kom ik vandaan? Veel Javanen hebben in Nederland een korte identiteitscrisis doorgemaakt waarin ze niet wisten tot welke nationaliteit ze nu behoorden. Dit kwam minder vaak voor bij de oudere migranten die juist stevig hun eigen cultuur en tradities probeerden vast te houden en het meest bij kinderen die met zowel de Javaanse als de Nederlandse cultuur werden opgevoed. Van de jongere generaties die naar Nederland zijn geëmigreerd zie je in sommige gevallen zelfs dat ze meer waarde hechten in Nederland aan de Javaanse cultuur dan ze in Suriname ooit gedaan hebben. Het was een ander land, met nieuwe gewoonten, waardoor het vertrouwd troost bood. In veel Javaanse families heerste de vraag of ze zich meer gingen richten op de Nederlandse leefregels, of zich steviger zouden vast houden aan de traditionele. Bij de kinderen die in Nederland geboren zijn en degene die als jonge kinderen naar Nederland zijn gekomen zie je het ontstaan van een generatiekloof met de oudere emigranten.

Op het gebied van de arbeidsmarkt zie je een verscheidenheid aan ervaringen, van emigranten die gemakkelijk een baan vonden tot degene die overnieuw hun diploma's moesten halen. In Nederland ondervonden de meeste Javanen dat zelfs als je op dat moment niet de benodigde opleiding bezat, dat het in de meeste gevallen mogelijk was om ervoor door te leren. Wat velen dan ook hebben gedaan. Het Nederlandse onderwijs bleek andere eisen te hebben dan ze in Suriname gewend waren en diploma's werden altijd getoetst. Wat betreft de huisvesting is er een groot verschil waar te nemen in de periode voor de onafhankelijkheid en daarna. De opvangcentra die door de overheid na 1975 beschikbaar waren gesteld verkeerden vaak in slechte staat of waren zeer klein. Veel Javanen in deze periode zochten onderdak bij al in Nederland wonenden familieleden en wezen deze overheidshulp af.

Al in al zijn er een grote verscheidenheid aan ervaringen te onderzoeken in de Javanenindiaspora collectie, het merendeel van deze verhalen sluit vervolgens ook goed aan bij de verder onderzochte context.

Literatuur en bronnenlijst

- H.A. Ahmad, *'Toelating en verblijf van Surinamers in Nederland'*, Utrecht (1981).
- H.A. Ahmad, *'Vreemdelingbeleid Surinamers: de Nederlandse uitleg van een bijzondere relatie'*, Stichting landelijke federatie van welzijnsstichtingen voor Surinamers, (1981).
- H.A. Ahmad, *'overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Suriname inzake het verblijf en de vestiging van wederzijdse onderdanen: een analyse uit de praktijk'*, Stichting landelijke federatie van welzijnsstichtingen voor Surinamers, (1979).
- J.M.M van Amersfoort, *'De Surinaamse migratie naar Nederland: realiteit, beeldvorming en beleid'*. *Tijdschrift voor geschiedenis*, (1987).
- Frank Bovenkerk, *'Wie gaat er terug naar Suriname? Een onderzoek naar retourmigratie van Surinamers uit Nederland 1972-1973'*, Amsterdam (1976).
- Frank Bovenkerk, *'Emigratie uit Suriname'* Amsterdam (1975).
- Fred Budike, *'Surinamers naar Nederland, de migratie van 1687-1982'*, Instituut Voortgezet Agogisch Beroepsonderwijs, (1982).
- F. Budike, *'Creolen en Hindostanen'*, Weesp, (1986).
- C. Choenni en C. Harmsen. *'Geboorteplaats en etnische samenstelling van Surinamers in Nederland'*, CBS.
- C. Choenni, K. Oudhof, S. Loozen en C. Harmsen, *'Omvang en spreiding van Surinaamse bevolkingsgroepen in Nederland'*, CBS.
- F.E.R. Derveld, *'Politieke mobilisatie en integratie van de Javanen in Suriname: Tamanredjo en de Surinaamse nationale politiek'*, Leiden (1981).
- Joan. M. Ferrier, *'De Surinamers, migranten in de Nederlandse samenleving'*, Coutinho (1985).
- P. Meel, *'Tussen autonomie en onafhankelijkheid, Nederlands-Surinaamse betrekkingen 1954-1961'*, KITLV Leiden (1999).
- K. Oudhof, C. Harmsen, *'De maatschappelijke situatie van Surinaamse bevolkingsgroepen in Nederland'* CBS.
- T.J.M. Reubsæet, L.M. van Mulier, J.A. Kropman, *'Surinaamse migranten in Nederland, De positie van Surinamers in de Nederladse samenleving'*, Nijmegen (1982).
- T.J.M. Reubsæet, J.A. Kropman, *'Surinaamse migranten in Nederland, de positie van Surinamers en het gevoerde overheidsbeleid'*, Nijmegen (1983).
- J.M. Reubsæet, *'surinamers in Nederland, een momentopname'*, instituut voor toegepaste sociologie, (1981).
- T.W.M. Veld, P.N.N. Liem, *'De integratie van Surinamers: voortgang en stagnatie. De sociaal-economische en sociaal-culturele integratie van Surinamers in Nederland'*, ISEO (2005).
- S.K. van Walsum, *'De schaduw van de grens: het Nederlandse vreemdelingenrecht en de sociale zekerheid van Javaanse-Surinamers'*, Rotterdam (2000).
- Ministerie van Cultuur, recreatie en maatschappelijk werk, *'De ene Nederlander is de andere niet'*, Den Haag ministerie van cultuur, recreatie en maatschappelijk werk, (1975).

Interviews Javanendiaspora, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en Stichting Comité Herdenking Javaanse Immigratie (STICHJI)

Achmad Djoeneri

Achmad Mohamad Ismail

Amin Ngoesman Soekatma

Bob Saridin

Carmen Karta
Parinem Soeroto Kertamedjo
Giman Kromodikoro
Herman Daman Dijo
Herman Martimin Kromosono
Joesoef Ismail
Legiman Kasan Mustar
Marlene Soewarti Sopawiro Sapoen
Matte Soemopawiro
Mike Wardi
Ngaisah Klar-Mohamad
Nurman Pasaribu
Orlando Kromopawiro
Ragmad Amatstam
Robert Samuel Bosari
Rudy Moekiat Samiran
Saimin Redjosentono
Sarmidi
Sawal Karman
Soeëb Danoe
Soedjiman Dipowidjojo
Soehirman Patmo
Wagiman Atmopawiro
Wim Soekarman Kromoredjo

Interviews, collectie Minderheden in Nederland en Engeland 1985:

- H.R. Roseval, directeur van de Stichting Landelijke Federatie van Welzijnsorganisaties voor Surinamers,
- H.A.A. Molleman, directeur Minderhedenbeleid van het ministerie van Binnenlandse Zaken,
- F. Bovenkerk, hoogleraar criminologie aan de Rijksuniversiteit Utrecht,
- G.E. Ebbeling, oud-directeur Directoraat Minderheden,
- C.P. Mullard, hoogleraar onderwijs en culturele minderheden aan de Universiteit van Amsterdam,
- J. Breddels, directeur van het plaatsingsbureau voor Surinamers en immigranten in Nederland en Engeland.